

Rapport fra konferanse:

«Resisting Empire, Promoting Peace. Churches Confront The Russian World Ideology»

i regi av Konferansen av europeiske kirker (KEK)

Helsinki 1. til 3. desember 2025

Fra Vebjørn Horsfjord

Takk for muligheten til å delta på denne spennende konferansen i begynnelsen av desember. Det var omkring 90 deltakere som representerte en rekke av KEKs medlemskirker i tillegg til KEKs styrende organer. Deltakerlista inkluderte både kirkeledere og akademikere med kirkelig tilknytning (som jeg selv).

Programmet var godt satt sammen, og vertskapet tok godt vare på oss. I tillegg til plenumssamlinger (som utgjorde det meste av konferansen) var det liturgiske samlinger i både den ortodokse og den lutherske katedralen i Helsinki. Jeg må også nevne musikeren Senni Valtonen som bidro med variert musikk gjennom hele konferansen, spesielt med den tradisjonelle finske harpen *kantele*, og ga en ekstra dimensjon til hele arrangementet.

Den todelte temaformuleringen fanger den sentrale interessen så vel som den innebygde spenningen i konferansen: Foranledningen er den russisk-ortodokse kirkes (ROKs) støtte til den russiske krigføringen i Ukraina og spesifikt tanken/forestillingen/ideologien om «den russiske verden» – eller Russkiy mir. Motstand mot Russlands krigføring og mot kirkens støtte til den var så satt inn i en større kirkelig-teologisk ramme knyttet til motstand mot «imperiet/imperium» og arbeid for fred. Denne sammenstillingen kan føre mot to ulike grøfter: Den konkrete problemstillingen – krigen i Ukraina og den russiske kirkens respons – kan bli borte i mer prinsipielle diskusjoner om kirke og makt, eller den konkrete situasjonen kan bli diskutert kun som en anomali uten en større teologisk kontekst.

Jeg var selv mest bekymret for førstnevnte grøft, og etter første hovedforedrag, av Regina Elsner, lå det an til at hovedskillet i konferansen nettopp ville være mellom på den ene siden dem som ville se ROKs støtte til krigen som et aktuelt eksempel på en mer generell teologisk grunnskade knyttet til kirker og makt, og på den andre siden dem som ser krigsstøtten og «russkiy mir» som et radikalt brudd med kirkens tradisjon, og som må drøftes *sui generis*. Elsner la vekt på at kirken siden 300-tallet har vært nært forbundet med makten, og at det som skjer i Russland dermed ikke er noe vesentlig nytt. I praksis inviterte foredraget til selvkritisk introspeksjon på de fleste europeiske kirkers vegne. Saklig sett har hun nok rett i mye av analysen, skjønt det ble påpekt av flere at systematisk maktkritiske kirker (med kvekerne som det tydeligste eksemplet) var fraværende fra analysen. Men dersom målet er å bidra til en meningsfull kirkelig respons på den aktuelle situasjonen, er slik makt-selvkritikk av begrenset nytte og tilfører lite til en europeisk økumenisk samtale som tidvis er rik på slik kritisk introspeksjon. Ganske snart ble det tydelig at

interessen i konferansen dreide seg mer om ROK og «russskiy mir» enn om det abstrakte «empire». Det mener jeg var en god ting.

Et annet spørsmål som etter hvert også ble avklart, er at «russskiy mir» er et ganske vagt konsept både når det brukes av ROK, og når det brukes av kritikere. Jeg tror det var heldig for konferansen at man ikke brukte for mye krefter på en nærmere avgrensning. Problemet er ikke en spesifikk ideologi som kan analyseres og kritiseres, men en mer overordnet forestilling om russisk moralsk og religiøs overlegenhet som legitimerer angrepet på Ukraina som et forsvar mot vestlig ekspansjon på et «kanonisk territorium». Merkelappen «russskiy mir» brukes noen ganger om dette, andre ganger dekkes omtrent de samme forestillingen med begrepet om «det hellige Rus». Min personlige oppfatning er at «russskiy mir» er blitt nær essensialisert i den ortodokse motstanden mot ROK på en måte som kan avspore fra andre sider av ROKs krigslegitimerende diskurs. En mulig årsak til dette er at det avlaster ortodokse kirker fra en diskusjon om de «tradisjonelle verdier» som er en så viktig del av ROKs oppgjør med Vesten, men som de øvrige ortodokse kirkene ikke uten videre kan distansere seg fra. I konferansen dominerte altså en bred og pragmatisk forståelse av russskiy mir, noe jeg tror bidro til gode samtaler og analyser.

Når det i realiteten ikke var vesentlige spenninger knyttet til de to temaene jeg har drøftet så langt, og når alle deltakere (i hvert fall i det som ble sagt) inntok et proukrainsk og russiskkritisk perspektiv, ble det i stor grad en konferanse preget av konsensus i hvilken jeg også selv befant meg vel. Mange innlegg var deskriptive og ga interessant innsikt i for eksempel finske og estiske kirkers forhold til russiske minoriteter, og teologiske bidrag til nasjonsbygging i Ukraina. Flere innlegg vektla at også andre kirker i Russland enn den russisk-ortodokse bidrar med teologisk legitimering av krigen.

Et perspektiv som vakte en del interesse var Katharina Kunters blikk på Kirkenes verdensråd i perioden fra Sovjetunionens sammenbrudd. Hun drøftet blant annet om KV i for stor grad hadde tatt ROKs perspektiv på den religiøse situasjonen i Russland (for eksempel i diskusjoner om «proselyttisme»), og om KVs tydelige fredsengasjement (som hun beskrev som grensende til pasifistisk) hadde gitt for lite oppmerksomhet til Russlands krigføring i Tsjetsjenia og Georgia. Jeg oppfattet henne også som kritisk til europeiske kirkers (særlig protestantiske) hang til selvkritikk i det hun etterlyste en tydeligere artikulering av «hva kirkene er for», og i stor grad knyttet dette til demokratiske og liberale verdier. Disse verdiene er noe Europa og Europas kirker bør være stolte av og (mer ?) frimodig løfte fram.

Innlegget traff nok i noen grad et utbredt ønske i konferansen om «å gå lenger» enn Kirkenes verdensråd i støtte til ukrainske kirker og fordømmelse av den russiske kirkens posisjoner. Min oppfatning om dette er at det er på sin plass. Jeg tenker pragmatisk at økumeniske organisasjoner gjerne kan innta litt ulike roller. ROKs medlemskap i KV (og de globale perspektivene som må prege organisasjonen) tilsier en dialogisk tilnærming der det også er relevant å tenke langsiktig for å ha relasjoner i det russiske (sivil)samfunnet når tiden en gang blir moden for å gjenoppbygge tillit mellom Russland og (det øvrige) Europa. KEK kan da egne seg godt som en kanal for skarpere – gjerne teologisk begrunnet – kritikk. Om ROK ikke lytter, har det likevel verdi som støtte til ukrainske kirker.

Jeg hadde gleden av å bli invitert inn i redaksjonskomiteen for den uttalelsen som konferansen avga. Prosessen hadde det vanlige preget av litt uklarhet med tanke på mottaker og avsender,

noen kamper for kjepphester og en ganske hardhendt redaksjonell bearbeiding etter siste plenumssamtale, men også god lytting og sakssvarende sammenfatninger av hovedtemaer i samtalene. Uttalelsen ligger vedlagt.

Det var særlig to temaer i uttalelsen som førte til diskusjon uten at det kom til sterke spenninger. Først: Bruken av begrepet «heretical» om russkiy mir-forestillingen. For noen var det viktig å fordømme russkiy mir som vranglære slik en uttalelse fra ortodokse ledere og teologer gjorde kort etter fullskalainvasjonen i 2022. Andre var noe mer tilbakeholdne med bruken av akkurat heresi-begrepet. I denne sammenhengen var ønsket om «å gå lenger enn KV» tydelig artikulert. Formuleringen i uttalelsen på dette ganske viktige punktet ble utformet av sekretariatet etter konferansen. Jeg oppfatter den som dekkende.

Et annet litt ømfintlig spørsmål gjaldt bønn for (ev. andre uttrykk for omsorg for) russere. I dette spørsmålet var det representanter for Ukraina som talte for tilbakeholdenhet, og alle formuleringer som på noe vis kunne likne en sidestilling av Ukraina og Russland ble, av gode grunner, avvist. Andre talte tydeligere – blant annet med henvisning til Dietrich Bonhoeffer – for bønn for fienden. For noen av deltakerne var dette et viktig punkt for å løfte fram kirkenes særlige bidrag i forsoningsprosesser. Sluttresultatet (også dette ble formulert etter at konferansen var over) er bønn om omvendelse for dem som er medskyldige i krigen, men ingen formuleringer som også ser dem som ofre for onde krefter. Personlig ser jeg det som en svakhet. Jeg mener at ikke minst russiske soldater bør omfattes av kirkenes bønner, ikke bare med tanke på omvendelse (selv om det er viktig), men som ofre for den krigsmaskinen de selv tjenestegjør for.

Alt i alt ble uttalelsen god med oppfordring til kirkene om oppfølging på konkrete punkter. Jeg tror også den blir oppfattet som viktig av ukrainske representanter og andre ortodokse som leder an i den kirkelige oppstanden mot ROK. Om ROKs ledelse vil komme til ny erkjennelse av å lese uttalelsen, er mer tvilsomt, men det var neppe heller formålet.

Jeg takker igjen for muligheten til å delta.

Fetsund, 2. januar 2026

Vebjørn Horsfjord